

O‘ZBEK TASVIRIY SAN’ATIDA MAVZULI KOMPOZITSIYALARNING YORITILISHI

Kenjayev San’at Obidovich

Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti

“Teatr bezagi rangtasviri” kafedrasida katta o‘qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15000929>

Annotatsiya. Mazkur maqola O‘zbek tasviriy san’atida mavzuli kompozitsiyalarning yoritilishi deb nomlangan bo‘lib, unda, o‘zbek rasomlari ijodida mavzuli kompozitsiyalarning ahamiyati, shuningdek, kompozitsiya qonunlari, printsiplari, qoidalari, usullari va vositalarilarini o‘zlashtirilishi nazariy va amaliy nuqtai nazardan o‘rganib chiqilgan. Mavzu yuzasidan aniq ma’lumotlar keltirilib va tahlil qilindi.

Kalit so‘zlar: mavzuli kompozitsiya, kompozitsiya qonunlari, tarixiy mavzular, madaniy va etnik mavzular, ijtimoiy va ma’naviy mavzular.

ОПИСАНИЕ ТЕМАТИЧЕСКИХ КОМПОЗИЦИЙ В УЗБЕКСКОМ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ ИСКУССТВЕ

Аннотация. Данная статья посвящена описанию тематических композиций в узбекском изобразительном искусстве, в которой с теоретической и практической точек зрения исследуется значение тематических композиций в творчестве узбекских художников, а также освоение законов, принципов, правил, методов и средств композиции. Были представлены и проанализированы конкретные данные по теме.

Ключевые слова: тематическая композиция, законы композиции, исторические темы, культурные и этнические темы, социальные и духовные темы.

DESCRIPTION OF THEMATIC COMPOSITIONS IN UZBEK FINE ART

Abstract. This article is called the description of thematic compositions in Uzbek fine art, in which, in the work of Uzbek rasoms, the importance of thematic compositions, as well as the assimilation of the laws, principles, rules, methods and means of composition, is studied from a theoretical and practical point of view. Specific information on the topic was brought and analyzed.

Keywords: thematic composition, laws of composition, historical themes, cultural and ethnic themes, social and spiritual themes.

O‘zbek tasviriy san’ati, o‘zining boy tarixiy an’analari va o‘ziga xos estetikasi bilan ajralib turadi. San’atda kompozitsiya mavzulari ko‘p vaqtlar ijtimoiy, tarixiy, madaniy va ma’naviy

masalalarni aks ettiradi. Tarixdan ma'lumki o'tmishning ulug' rassomlari kompozitsiya masalalariga juda jiddiy yondoshganlar va o'z asarlarini yaratishda umumqoida bo'lib qolgan tamoyillarga amal qilganlar. Kompozitsiyaning «vertikal», «gorizontal», «doiraviy», «kvadrat», «burchak» va boshqa ko'rinishlarini qo'llab, yuksak natijalarga, go'zal ifodaviylikka erishganlar.

Mavzuli kompozitsiyalar bu san'atkor tomonidan ma'lum bir g'oya, tema yoki voqeani tasvirlashda ishlatilgan shakl va kompozitsion vositalar to'plamidir. O'zbek tasviriy san'atida mavzuli kompozitsiyalar nafaqat estetik yondashuvni, balki xalqning tarixi, urf-odatlarini, madaniyati va ruhiy holatini aks ettiradi.

Mavzuli kompozitsiya bu san'atda ma'lum bir voqea, tarixiy yoki ijtimoiy hodisa, hayotiy qahramon yoki muhim bir ma'aviy g'oyani tasvirlash uchun rassom tomonidan yaratilgan kompozitsiyadir. Bu kompozitsiyalarda ko'pincha o'ziga xos tarkibiy qismlar (figuralar, manzaralar, ranglar va shakllar) birlashtiriladi, bu esa san'atkorning g'oyaviy xususiyatlarini tomoshabinga yetkazishga yordam beradi.

Tematik kompozitsiyaning asosiy vazifasi rassomning obrazli niyatini ochib berishdan iborat bo'lib, u syujetni kompozitsion amalga oshirishda rasmning barcha vositalaridan foydalangan holda mavzuni to'liq ochib beradi. Rassom tasvirni ishlashda atrofdagi hayot va tabiatning voqealari va hodisalaridan ilhom oladi.

O'zbek tasviriy san'atida mavzuli kompozitsiyalar quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

- Tarixiy mavzular: O'zbek xalqining tarixiy voqealari, shaxsiyati, xalq hayoti.
- Madaniy va etnik mavzular: O'zbek xalqi, uning urf-odatlarini, milliy kiyimlari va o'ziga xos qiyofalari.
- Ijtimoiy va ma'naviy mavzular: Ijtimoiy adolat, qadriyatlar, insonning ruhiy va ma'naviy holati.

Tarixiy mavzular. O'zbek tasviriy san'ati tarixiy mavzularni tasvirlashda katta ahamiyatga ega bo'lib, rassomlar o'z asarlarida xalqning tarixiy merosi va buyuk shaxslarini tasvirlashga harakat qilishgan. Ular tarixiy voqealarni va qahramonlarni ko'rsatishda ko'pincha ranglar va kompozitsion vositalarni foydalanib, dramatik ta'sir yaratadilar.

Tarixiy mavzularning kompozitsiya xususiyatlariga esa quyidagilarni misol qilib ko'rsatishimiz mumkin:

- Dinamik shakllar va katta kompozitsiyalar: Tarixiy voqealar va harbiy sahnalar ko'pincha katta, ta'sirchan va diqqatni o'ziga tortuvchi shakllar bilan ishlangan.

• Chuqur perspektiva: Ko‘pincha tarixiy voqealar va sahnalar orqa fonda keng manzaralar bilan tasvirlanadi, bu esa voqea va mavzuning ahamiyatini oshiradi.

Madaniy va etnik mavzudagi kompozitsiyalar. O‘zbek san‘atida milliy madaniyat, urf-odatlar va xalq hayoti ko‘pincha mavzuli kompozitsiyalarga asos bo‘ladi. Rassomlar xalqning qadimiy an‘analarini, to‘y marosimlarini, xonadonlarni, hunarmandchilikni va boshqa madaniy elementlarni tasvirlashga katta e‘tibor berishadi. Bu mavzular xalqning boy madaniy merosini ifodalashga xizmat qiladi.

Madaniy va etnik mavzulardagi kompozitsiya xususiyatlariga esa quyidagilar kiradi:

• Dekorativ elementlar: Ranglar, naqshlar, bezaklar, milliy kiyimlar va o‘xshash elementlar ko‘p ishlatiladi.

• Yumshoqlik va o‘ziga xoslik: Kompozitsiyalar asosan madaniy yuksaklik va noziklikni aks ettiradi, aksariyat hollarda bu asarlarda o‘ziga xos, estetik bezaklar ishlatiladi.

Ijtimoiy va ma‘naviy mavzular: O‘zbek tasviriy san‘atida ijtimoiy va ma‘naviy masalalar ham keng yoritilgan. Rassomlar o‘z asarlarida ijtimoiy muammolarni, insonning ruhiy holatini, adolat va tenglikni ifodalashadi. Bu mavzular ko‘pincha xalq hayotidagi kundalik voqealarni, odamlarning tuyg‘ularini va muammolarini aks ettiradi.

Kompozitsiya xususiyatlari:

• Simmetriya va balans: Ijtimoiy mavzular ko‘pincha qat‘iy simmetriya va aniq joylashtirilgan shakllar bilan ishlanadi, bu esa mavzuning jiddiyligini va muhimligini ta‘kidlaydi.

• Boshqaruv va kontrast: Yorug‘lik va soyalar, iliq va sovuq ranglar yordamida ijtimoiy va ma‘naviy muammolarni dramatik tarzda yoritiladi.

Zamonaviy o‘zbek tasviriy san‘atida mavzuli kompozitsiyalar yangi yo‘nalishlarni va tendensiyalarni o‘z ichiga oladi. Bugungi rassomlar an‘anaviy mavzularni zamonaviy texnikalar va tasvirlash usullari bilan uyg‘unlashtirib, yangi g‘oyalar va estetik yondashuvlar yaratmoqda.

Mavzuli kompozitsiyalar hozirgi kunda ijtimoiy, ekologik va global masalalarni aks ettiradigan shaklda rivojlanmoqda. Masalan, Innovatsion tendensiyalar: raqamli san‘at va multimediya.

Raqamli san‘at rassomlar an‘anaviy kompozitsiyalarni raqamli texnologiyalar yordamida yaratishmoqda, bu esa yangi, ilg‘or usullarni qo‘llash imkoniyatini beradi.

Multimediya esa o‘zbek rassomlari, matn, video, audiovizual texnologiyalarni birlashtirib, ijtimoiy va ma‘naviy mavzularni yangi shaklda yoritishga intilishadi.

Har bir kompozitsiya ma'lum bir mavzu yoki voqeani yoritishda badiiy vositalarni samarali ishlatadi va tomoshabinga qimmatli estetik va g'oyaviy tajriba taqdim etadi. Zamonaviy rangtasvirda tematik kompozitsiyalar yanada boy va murakkab shakllarga ega bo'lib, yangi texnologiyalar va g'oyalar yordamida ilg'or yondashuvlar bilan boyitilmoqda.

Kompozitsiya tuzishga mohir bo'lgan va uni o'z asarlarida mukammal darajaga olib kelgan mo'yqalam ustalari ko'p, ularga misol qilib quyidagilarni qisman atab o'tsak o'rinli bo'ladi.

Bunday o'tmish tasviriy san'ati ustalari: Leonardo da Vinchi, Mikelanjelo, A. Dyurer, J. D. Engr, P. Rubins, Rafael, Tintoretto, A. Ivanov, K. Bryullov, I.E. Repin, YA. Mateyko va boshqalardir.

O'zbek rassomlaridan esa tasviriy san'atning turli tur va janrlarida ijod qilgan, ko'plab mavzuli kompozitsiyalar yaratgan va hozirgi paytda ham ajoyib asarlar ishlab kelayotgan musavvirlardan nomlarini ko'rsatib o'tishimiz mumkin.

Ular U.Tansiqboev, I.Ikromov, Z.Inag'omov, Ch.Axmarov, X.Husniddinxo'jaev, A.Abdullayev, R.Axmedov, R.Choriev, I.Jabborov, A.Boymatov, Sh.Abdurashidov, A.Ikromjonov, B.Jalolov, A.Nuritdinov, F.Axmadaliyev, B.Maxkamov va boshqa ko'plab ijodkorlarni bemalol kompozitsiya ustalari deb atashimiz, ularning asarlarini ijobiy jihatlarini tahlil qilib, ibrat olishimiz mumkin, bu albatta hammamiz uchun o'quv-mashqlarni bajarishda nazariy asos vazifasini o'taydi.

Shunday ekan xulosa sifatida shuni aytishimiz o'rinliki, o'zbek tasviriy san'atida mavzuli kompozitsiyalar o'zining boy tarixi va an'analari bilan ajralib turadi. Tarixiy, madaniy, ijtimoiy va ma'naviy mavzular san'atkorlar tomonidan sezgirlik bilan tasvirlanadi. Bu kompozitsiyalar orqali rassomlar xalq hayotining turli jabhalarini aks ettiradilar, an'analardan ilhom olib, zamonaviy texnikalar bilan yangilik yaratadilar.

REFERENCES

1. И. Ю. Руднев ТЕМАТИЧЕСКАЯ КОМПОЗИЦИЯ НА ЗАНЯТИЯХ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНЫМ ИСКУССТВОМ С МЛАДШИМИ ШКОЛЬНИКАМИ. НАУКА – ОБРАЗОВАНИЮ.
2. Ростовцев, Н. Н. Рисунок. Живопись. Композиция [Текст]: Хрестоматия / Н. Н. Ростовцев, С. Е. Игнатьев, Е. В. Шорохов. – М.: Просвещение, 1989. – 207 с
3. Руднев, Иван Юрьевич Р 833 Композиция в изобразительном искусстве. Монография – М.: Мир науки, 2019.

4. qizi Zarifova, D. O. (2023). RANGLARNING FAZOVIIY BIRIKMALARI VA XUSUSIYATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 159-162.
5. Zarifova, D. (2023). TEACHING TECHNOLOGY OF THE TOPIC OF PORTRAIT OF THE HUMAN HEAD IN PAINTING. Modern Science and Research, 2(10), 391-393.